

УДК 330.1

С.І. ЛЕКАРЬ, канд. юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: національна безпека, безпека, економічна безпека

Прискорення процесів глобалізації, активна інтеграція України в систему світових господарських зв'язків і поглиблення ринкових відносин в економіці, а також криміналізація суспільства – призводять до виникнення різних загроз. На сьогодні Україна знаходиться в залежності від іноземних інвестицій і валют, економіка країни базується на сировинному секторі та дешевій високо кваліфікованій робочій силі. Виникає нагальна необхідність захисту національних інтересів і реалізація всього потенціалу народного господарства, іншими словами реалізації позицій економічної безпеки. Слід зазначити, що термін економічна безпека в Україні почала застосовувати зрівняно нещодавно, в 90-ті роки ХХ століття. Пов'язане це було з проголошення незалежності України та становленням державності, а також з впровадженням ринкових цінностей. Згідно з ст.3 Конституцією України – «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1, с.7].

Питання забезпечення національної безпеки України в епоху реформування та модернізації економіки займають важливе місце у наукових дискусіях про ефективність та шляхи її реалізації. Загальнотеоретичні проблеми вивчення економічної безпеки, розглянуті в працях відомих російських та українських вчених: Л.І. Абалкіна, А.І. Архипова, О.М. Бандурки, В.М. Гейця, О.М. Головченко, М.І. Дзлієва, В.Є. Духова, Я.А. Жаліла, В.В. Кулішова, Г.А. Пастернак-Таранушенка, В.К. Сенчагова, В.Л. Тамбовцева, Л.С. Шевченко та ін. [2, 3, 6, 7]. Аналіз публікацій присвячених дослідженням генезису поняття економічної безпеки показує відсутність загального визна-

чення зазначеної категорії. Незважаючи на значне число робіт, присвячених аналізу змісту і закономірностей розвитку системи економічної безпеки, понятійний апарат потребує удосконалення, що доводить актуальність нашого дослідження.

Відсутність концептуальних основ характеристики й єдиної думки про економічну безпеку та її ролі в забезпеченні сталого розвитку української економіки зумовили вибір теми дослідження. Необхідно детально розглянути та охарактеризувати основні розуміння категорії безпеки, вивчити зміст та існуючі дефініції поняття економічної безпеки, в результаті чого запропонувати власне визначення економічної безпеки.

В епоху нинішніх складних викликів для національної економіки України, перед суспільством постає задача пошуку універсальних методів захисту. З метою нівелювання впливу різноманітних загроз системі народного господарства слід окремо розглядати економічну безпеку. Для кращого розуміння сутності економічної безпеки необхідно пояснити поняття безпеки. Слід розмежовувати визначення безпеки як філософської, правової та економічної категорії.

З філософського погляду, безпека – це система певних навички безпечного існування та дій з урахуванням прийнятої системи цінностей, яка відбиває інтереси і потреби соціуму. Безпечний та сталий розвиток системи при цьому розглядається як особлива форма руху, що характеризується трьома категоріями – кількість, якість, структура. Так, кількість – це число, величина, чисельна визначеність. Категоріями кількості є: єдність (міра), безліч (величина) і цілісність (все). Якість характеризує цілісну нерозчленовану визначеність предметів і явищ. Всякий предмет володіє незліченними властивостями. Ми сприймаємо та пізнаємо лише мізерну частину цих властивостей. Тим часом кожен предмет завжди постає перед нами як щось ціле, нерозчленоване. Структура – це категорія, яка характеризує розподіл і взаємодію в просторі елементів, предметів і явищ, програму їхнього розвитку. Головна особливість структури –

цілісність, якісна відмінність від складових її елементів. Структура найтіснішим чином пов'язана з якістю [2, с.17]. Наприклад, античні філософи застосовували поняття безпеки як норму життєдіяльності та для обґрунтування об'єднання соціуму в держави. Аристотель зміст безпеки зводив до проблеми самозбереження. Він вважав, що безпека визначається як природне почуття людини, що природа вклала в кожную істоту природне почуття любові до себе. Демокрит розглядав безпеку як невід'ємний атрибут держави, завдання якого – забезпечення спільних інтересів вільних громадян [3, с.7].

Правову дефініцію безпеки відповідно до ст.2 Закону України «Про основи національної безпеки» встановлюють Конституція, цей та інші Закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також видані на виконання законів підзаконні нормативно-правові акти Президента України та Кабінету Міністрів України [4]. Юридично поняття «безпека» сформульовано в Законі Російської Федерації «Про безпеку»: «стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз» [5].

Українське законодавство розглядає національну безпеку, як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики,

захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [4]. При цьому передбачається, що до основних об'єктів безпеки відносяться: особистість – її права і свободи; суспільство – його матеріальні і духовні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність.

Внаслідок того, що життєдіяльність суспільства зачіпає різні сфери та в кожній з них можливо виникнення різних загроз і небезпек, національна безпека постає як найбільш об'ємна та багатопланова характеристика. У змістовному плані вона включає в себе безпеку в економічній, соціальній, політичній, військовій, екологічній, технологічній, інтелектуальній, інформаційній, демографічній, генетичній, психологічній та інших напрямках. Сукупність цих видів безпеки формує систему національної безпеки – спеціально створену в країні і наділену відповідними повноваженнями сукупність інститутів і установ, а також засобів, методів і напрямів їх функціонування щодо забезпечення надійного захисту національних інтересів України.

Характеризуючи безпеку в економічному аспекті, її слід розуміти як можливість застосування ресурсів, необхідних для нормального та стабільного функціонування господарської одиниці, а також для її економічного росту.

Сучасне господарство України потребує інвестицій в технічне оснащення та наукові дослідження і розробки. Національна безпека повинна базуватись на здоровій ринковій економіці, міцному фундаменті конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на світовому ринку, створенні робочих місць, тобто на благополуччі громадян. Вона включає розумну політику уряду, який в змозі приймати відповідальні рішення і скоротити

наші зовнішні заборгованості. Першочерговою стратегією керівництва держави виступає забезпечення енергетичної та екологічної стійкості, розвиток науки і техніки (принаймні в деяких областях), збільшення ефективності використання потенціалу людського капіталу, виробництва і промислової бази.

Економічна безпека є найважливішим елементом національної безпеки. Незалежно від різноманітності поглядів на безпеку, не може бути сумнівів щодо необхідності її включення в економічну життєздатності нашого суспільства. Без ресурсів і капіталу немає виробництва та підприємництва. Без бізнесу немає прибутку, без прибутку немає робочих місць. Також без діяльності немає податків, немає військового потенціалу тощо. Життєздатність народного господарства країни, яке надає робочі місця для членів суспільства, створює та формує добробут держави загалом. Без роботи якості життя людей погіршується до моменту, коли суспільство саме по собі може розпастися. Уряд повинен моніторити та аналізувати систему економічної безпеки України, яка стане двигуном розвитку і використання потенціалу країни, політичних, економічних, військових, ідеологічних можливостей держави для досягнення життєво важливих економічних інтересів країни на національному та міжнародному рівнях.

У даний час активізація досліджень з проблем безпеки привела до появи безлічі підходів, серед яких виділяються як базові такі: нормативно-правовий, системні, функціональні і синергетичні. Поняття та сутність категорії економічної безпеки вимагає критичного аналізу, узагальнення та уточнення змісту аналізованого феномена. У Концепції економічної безпеки України вона розглядається як «спроможність національної економіки отримувати свій вільний, незалежний розвиток і утримувати стабільність громадянського суспільства та його інститутів, а також достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність Української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз» [6, с.4].

Найчастіше за своїм змістом економічна безпека розглядається як статичне явище з постійними зв'язками. Системі народного господарства притаманні постійний рух, при якому відбувається відтворення в незмінному вигляді. Але економіка будь-якої країни, в тому числі й України, характеризується багатоаспектною трансформацією. Тому економічну безпеку необхідно розглядати з урахуванням динамічного підходу.

На думку Л.І. Абалкіна, «економічна безпека – це стан економічної системи, який дозволяє їй розвиватися динамічно, ефективно і вирішувати соціальні завдання і при якому держава має можливість виробляти і втілювати в життя незалежну економічну політику» [7, с.12]. Погоджуючись з динамічною теорією в розгляді економічної безпеки, завданням щодо її забезпечення є не тільки стабільність, але й розвиток і зростання.

Економічне зростання – це довготривалий, стійкий розвиток економіки, тобто процес ефективного використання виробничих, трудових, інноваційних та фінансових факторів у довгостроковому періоді без порушення стану рівноваги в короткостроковому проміжку з поступальним зростанням валового національного продукту. Іншими словами, економічне зростання зводиться до збільшення реального обсягу продукції у країні. Виходячи з визначення економічної безпеки країни як здатності національної економічної системи до безперервного розширеного відтворення, при якому забезпечується її життєздатність і можливість зберігати ознаки повноцінного економічного суб'єкта в умовах мінливого середовища, до складу визначальних її чинників необхідно включити факторні умови відтворення, ефективність відтворювальних процесів і ефективність трансформації національної відтворювальної системи в умовах безперервно змінюється середовища. Враховуючи вищезазначене, поняття економічної безпеки можна охарактеризувати як систему факторів економічного зростання.

В центрі її класичного напрямку стоїть ідея оптимальності ринкової системи, що розглядається як досконалий саморегулюючий механізм, дозволяє найкращим чином використовувати

вати всі виробничі фактори не тільки кожному економічному суб'єкту, а й економіці в цілому. Згідно з теорією економічного зростання економічна безпека також може ґрунтуватися на екстенсивному та інтенсивному методах.

Сутність екстенсивного типу формування економічної безпеки характеризується розширенням економіки за рахунок збільшення задіяних у виробництві ресурсів, більшої кількості працівників, сировини, засобів праці та інше. Екстенсивний метод економічної безпеки вирішує важливі проблеми – такі, як зростання кількості робочих місць і, як наслідок, скорочується безробіття, розвиваються нові галузі, реструктурується економіка відповідно до потреб ринку; залучає нові території та ресурси в господарський оборот; усуває територіальні диспропорції, дозволяючи розвивати депресивні регіони країни.

Інтенсивний метод економічної безпеки передбачає застосування більш ефективних засобів виробництва, технологій і процесів. Зазначене буде сприяти підвищенню кваліфікації працівників, режиму економії, науково-технічному прогресу, вдосконаленню технологій та організації праці та виробництва, підвищенню якості продукції.

Історично склалося, що національна безпека включає в себе можливості нашої країни та виступає фундаментом безперервного зростання економіки держави. З урахуванням динамічного принципу економічна безпека – це система факторів економічного зростання. Ключовими компонентами безпеки країни

сьогодні є сильні соціальні і моральні норми, верховенство права, стабільний уряд, соціальні, політичні та економічні фактори. Економічну безпеку необхідно розглядати як складне соціально-економічне поняття, яке включає широкий спектр постійно мінливих умов матеріального виробництва, зовнішніх і внутрішніх загроз для економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України – основа реформування суспільства. – Х. : Право, 1996. – 96 с.
2. Дзлийев М. И. Основы обеспечения безопасности России / М. И. Дзлийев, А. Д. Урсул. – М. : ЭКОНОМИКА, 2003. – 423 с.
3. Экономическая безопасность России. Общий курс : учебник / под ред. В. К. Сенчагова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2009. – 815 с.
4. Закон України «Про основи національної безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
5. Законі Російської Федерації «Про безпеку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sec4all.net/zakon-r1.html>.
6. Концепція економічної безпеки України / кер. проекту В. М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
7. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 12.

Лекарь С. І. Поняття та зміст економічної безпеки / С. І. Лекарь // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 399–402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12lcizeb.pdf>

Розглянута й дана сутність поняття категорії «національна безпека». Виконаний аналіз змісту, дефініцій економічної безпеки, представлено її авторське визначення.

Лекарь С.И. Понятие и содержание экономической безопасности

Рассмотрена и дана сущность понятия категории «национальная безопасность». Выполнен анализ содержания, дефиниций экономической безопасности, представлено ее авторское определение.

Lekar' S.I. Concept and the Content of Economical Security

The essence of the national security has been conducted in the article. The analysis of the content, definition of the economic security has been provided. The authors' definition of economic security has been proposed.